

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds
och växtproduktionsvetenskap

Territoriella produktionsformer vid synliggörande av genussystem på offentliga platser, exempel: Mårtenstorget

Viktoria Belwin

Territoriella produktionsformer vid synliggörande av genussystem på offentliga platser exempel: Mårtenstorget

Territorial forms of production to make gendersystems visible in public spaces,
example: Mårtenstorget

Viktoria Belwin

Handledare: Linnéa Lindström, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Anna Peterson, SLU, Institutionen för Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2018

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Genus, planering, territorialitet, territoriella produktionsformer, genusanalys, torg

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

Vilka har idag tillgång till det offentliga rummet? Det här har jag tittat närmare på med fokus på könsmaktsordning i exemplet Mårtenstorget i Lund.

Syftet med uppsatsen var från början att utforska begreppet territorialitet och därefter använda sig av territorialitet som analysmetod för att synliggöra en könsmaktsordning, i mitt exempel Mårtenstorget i Lund.

Under skrivandets gång insåg jag att det var problematiskt att kartlägga territorialiteten på platsen, och ännu mer problematiskt att använda sig av begreppet för att synliggöra en könsmaktsordning. Att genomföra den här typen av analys och därefter dra slutsatser kring resultatet skulle inte leda till att synliggöra en könsmaktsordning, då det som ofta skiljer i kvinnors och mäns sätt att använda det offentliga rummet inte syns i den här skalan. Skillnaderna idag ligger främst i hur kvinnor och män rör sig inom en stad, och vilka tider.

Att arbeta på detta paternalistiska vis, att identifiera ett problem och kanske därefter behov efter kategorierna man och kvinna kan leda till att behoven ställs mot varandra, ordnas hierarkiskt eller att strukturer befästs istället för att raderas. Lösningen ligger förmodligen i att utföra planeringen på andra vis.

Det jag efter min litteraturstudie i territorialitet, genus och planering kommer fram till är att den typen av analys inte lämpar sig för mitt syfte.

Min observation över territorialiteten på Mårtenstorget i Lund och den kvantitativa statistik står ensamt som svårtolkad. Det jag slutligen kan se i resultaten är att sammanlagd vistas det fler kvinnor på platsen. De som berättar mer är de kvalitativa anteckningarna jag förde vid sidan av. Här kan man ana de tidsgeografiska skillnaderna mellan män och kvinnor, då kvinnor gärna vistades kortare tid och gärna i grupp på torget. Män hade en tendens att vistas längre tid, oftare ensamma och även under tider och dagar då vädret var sämre och torget mer avfolkat. Det här tolkar jag som att det kan vara ett resultat av de olika rörelsemönster män och kvinnor har i staden.

Jag har slutligen kommit fram till att kartläggning av territorialitet kan vara lämpligt att använda sig av i kombination med tidsgeografiska analyser i staden. På detta vis kan en diskussion föras kring de territoriella produktionsformerna och hur de förhåller sig till människornas tidsgeografiska rörelse i det offentliga rummet. Det kan då fungera som ett verktyg för att synliggöra genussystemet i staden.

Abstract

Who has access to the public space? In this essay have I been looking at this in the example Mårtenstorget in Lund.

The purpose of the essay was from the beginning to explore the concept of territoriality and then use territoriality as an analytical method to visualize a gender equality scheme, in my example Mårtenstorget in Lund.

During the writing I realized that it was problematic to map the territoriality of the site, and even more problematically to use the term to visualize a gender power scheme. To do this analysis and then make conclusions about the results will not help me make the gender power scheme more visible, the differences between how men and women use the public space will not be visible in this small scale. The differences today is primarily how women and men move within a city and what time.

To work in this paternalistic way, to identify a problem or a need and there after a solution may result in fortified gender structure when you identify different needs for men and women. The solution is probably to use a different strategy while planning. After my literature study in territoriality, gender and planning it has come truth that this type of analysis is not suitable for my purpose.

My observation over the territoriality on Mårtenstorget in Lund and the quantitative statistics is alone difficult to interpret. What I can see in the results is that overall there are more women on the site.

The little notes I made in my notebook made the quantitative statistics more understandable. You can see a tendency of time differences, women would like to stay for a short period of time and more often will be seen in groups. Men had a tendency to stay longer, more often alone and even during times and days when the weather was worse and the square more popular. This can be a result of the different moving pattern men and women has in the city.

I have finally come to the conclusion that mapping of territoriality may be suitable to use in combination with time geographic analyzers in the city. In this way, we can discuss how the territorial forms of production relate to how people are moving in the public space and how territorial forms of production affect the everyday life.

Förord

Mitt intresse för genusfrågan har sedan mina tidiga tonår legat mig varmt om hjärtat. Genom olika faser i livet har det tagit sig olika uttryck. Min önskan är att fortsätta och utveckla mina kunskaper i ämnet och arbeta vidare med frågan i min framtida roll som landskapsarkitekt.

Jag har ofta funderat på hur det som landskapsarkitekt går att arbeta med med genusfrågan. Vår lärandeprocess bygger ofta på praktisk erfarenhet genom att med handledning pröva sig fram och genom samtal med varandra och lärare skaffa sig kunskap. Det här är ett sätt som främjar kreativa och kanske också till viss del normbrytande lösningar.

Problematiken med att arbeta med den här typen av ”tyst” kunskap är att normer, som per definition bygger på att det är svåra att se just på grund av att de är normaliserade, kan fortsätta att förbli osynliggjorda. Det kan krävas teoretisk kunskap och analys för att upptäcka och därmed synliggöra dem. I den här uppsatsen har min utgångspunkt varit att utforska hur jag som landskapsarkitekt kan arbeta för att synliggöra de normer som styr mäns och kvinnors olika förutsättningar till vistelse i det offentliga rummet.

Jag vill passa på att tacka mina nära och kära för stöd och pepp i mitt arbete med uppsatsen. Det har varit väl behövt då min uppmärksamhet ständigt har gått till den person, Manfred, som under skrivandets gång har kommit till världen.

Tack också till min handledare Linnéa.

Viktoria Belwin

Maj 2018

Innehållsförteckning

1. Inledning	8
1.1 Bakgrund.....	8
1.2 Frågeställning.....	8
1.3 Mål.....	8
1.4 Syfte.....	9
2. Metod	9
2.1 Inledning.....	9
2.2 Litteraturstudie.....	9
2.3 Observation Mårtenstorget i Lund.....	10
2.4 Avgränsning.....	10
2.5 Metoddiskussion.....	10
3. Teori	11
3.1 Begrepp inom genus.....	11
3.1.1 Inledning.....	11
3.1.2 Vad är kön?.....	11
3.1.3 Vad är genus?.....	12
3.1.4 Genusordning och genuskontrakt.....	13
3.1.5 Genussystem.....	13
3.2 Offentliga rum.....	13
3.2.1 Inledning.....	13
3.2.2 Det offentliga rummet.....	13
3.2.3 Torg.....	14
3.2.4 Torg som social mötesplats.....	14
3.2.5 Torg som plats för demokratiutövning.....	15
3.3 Samhällsplanering och genus.....	15
3.3.1 Inledning.....	15
3.3.2 Kvinnors tillgänglighet till de offentliga rummet från 1800-talet och framåt.....	16
3.3.3 Planerares skyldighet att arbeta med jämställdhet.....	17
3.3.4 Svårigheter med ett genusperspektiv i planeringsprocessen.....	17
3.3.5 Planeringsideal och jämställdhet.....	18
3.3.6 Hur kan man arbeta med genus vid planering?.....	19
3.4 Vad är territorialitet?.....	20
3.4.1 Inledning.....	20
3.4.2 Arkitektur och territorialitet.....	20
3.4.3 Tidigare forskning inom territorialitet.....	20
3.4.4 Definition av territorialitet.....	21
3.4.5 Territoriella produktionsformer.....	22
4. Diskussion: Territorialitet och tillgänglighet ur ett genusperspektiv	24
4.1 Inledning.....	24
4.2 Kan teorierna kring territorialitet användas för att synliggöra genusordningen på en plats?.....	24
4.3 Diskussion kring de olika produktionsformerna ur ett genusperspektiv.....	25
4.4 Vad tar jag vidare till mina iakttagelser?.....	26
5. Observation av approprieringen av Mårtenstorget	26
5.1 Inledning.....	26
5.2 Mårtenstorget.....	26
5.3 Sammanfattning av Kärrholms studie av torget.....	27
5.4 Metod.....	27
5.5 Hur genomfördes observationen?.....	28
5.6 Metod diskussion.....	29
5.7 Resultat.....	29
5.8 Resultat diskussion.....	30

5.9 Resultatet kopplat till litteraturen.....	30
6. Hur kan de territoriella produktionsformerna användas för att synliggöra genusordningen på offentliga platser?.....	31
6.1 Diskussion.....	31
6.2 Reflektion.....	32
7. Referenser.....	33
8. Bilagor.....	35

1. Inledning

1.1 Bakgrund

I mitt val av ämne till den här uppsatsen har jag utgått från landskapsarkitektens roll i att bygga ett demokratiskt samhälle. Platserna vi förändrar och skapar ger olika människor olika förutsättningar till vistelse i det offentliga rummet. Vad kan vi göra för att stärka allas rätt till de offentliga rummet? Vi måste ständigt kritiskt granska vårt arbete. För att vi ska kunna det krävs kunskap, många strukturer är idag osynliga vilket gör att det är svårt förändra dem. För att det offentliga rummet ska bli tillgängligt för alla krävs det att normer ska bli synliggjorda och ifrågasatta. Som en liten pusselbit i den här stora frågan har jag landat i avgränsningen att utforska hur det skulle kunna gå till med Mårtenstorget i Lund som exempel.

Kvinnors tillträde till de offentliga rummen har genom vår historia varit begränsad. Stadens struktur bär på minnen från tider då kvinnors tillträde till de offentliga rummen inte varit självklar. Jag är intresserad av hur den fysiska miljön idag påverkar kvinnors och mäns användande av platsen. Idag är genusordningen förändrad, kvinnor rör sig mer i det offentliga rummen. Maktstrukturer blir därför svårare att identifiera och synliggöra utan kunskap och analys. Den förlegade maktstrukturen finns fortfarande kvar, idag kan vi se den i till exempel skillnader i lön och vilka som sitter på de mest inflytelserika positionerna i företag.

Jag har intresserat mig för relationen mellan det fysiska strukturerna och människan. Vad och vem bestämmer hur tillgänglig en plats är? Min förhoppning är att ta reda på huruvida teorier kring territorialitet går att använda för att synliggöra maktstrukturer och skillnader i mäns och kvinnors användande av en offentlig plats.

1.2 Frågeställning

Med fokus på tillgänglighet och användning vill jag beskriva den genusordning som idag råder på Mårtenstorget i Lund. Utefter det har jag formulerat följande frågeställning:

- **Hur kan de territoriella produktionsformerna användas för att synliggöra genusordningen på offentliga platser?**

För att besvara min frågeställning tänker jag på vägen besvara ett antal frågeställningar som hjälper mig att komma fram till ett svar:

- Hur utförs idag planering med fokus på genus? Vilka problem finns det?
- Kan kartläggning av approprieringar användas för att synliggöra genusordningen på Mårtenstorget i Lund? Om svaret är ja, vill jag också besvara frågan: Hur?

1.3 Mål

Mitt mål är att göra en litteraturstudie i territorialitet, planering och genus och därefter undersöka och diskutera huruvida territoriella produktionsformerna kan användas för att synliggöra en genusordning på en offentlig plats. Därefter kommer jag att djupdyka i en av de territoriella produktionsformerna, appropriering. Jag kommer att kartlägga approprieringar på Mårtenstorget i Lund för att därefter utvärdera huruvida någon form av maktstruktur är synliggjord.

1.4 Syfte

Min ambition med uppsatsen är undersöka hur genusordningen på offentliga platser kan synliggöras. Normer är per definition svåra att identifiera, här behövs fler metoder för att se hur den byggda miljön samspelar med människan vid den ständiga reproduktionen av dagens genusordning.

Då genusordningen blir synligjord blir det lättare att förstå de reproducerande mekanismerna, vilket i sin tur kan leda till en mer medvetenhet kring genus i gestaltningsprocessen.

2. Metod

2.1 Inledning

För att få svar svar på mina frågeställningar har jag genomfört en litteraturstudie och en observation av Mårtenstorget i Lund. Nedan följer en närmare beskrivning av de olika metoderna.

2.2 Litteraturstudie

Min litteraturstudie tog avstamp i min egen bokhylla, här finns tidigare kurslitteratur från kurser i Genusvetenskap.

För att få inspiration till hur min frågeställning skulle kunna se ut och identifiera ett problem gick min studie snabbt över i att söka olika artiklar och böcker i ämnet planering och genus. Samtidigt läste jag även tidigare uppsatser som berör ämnet för att därefter leta upp referenslitteratur som kunde vara intressant. Då frågeställningarna började formuleras övergick sökningen även till torgets funktion i staden, både idag och ur ett historiskt perspektiv och hur kvinnors tillgänglighet till stadens offentliga rum har sett ut genom historien.

Det har varit viktigt att uppsatsen ska utgå ifrån samspelet mellan det byggda och människan, det är det verktyget jag kommer att kunna använda i min framtida yrkesroll. Därav har jag också använt sökord som berör territorialitet. Jag kom att läsa in mig på Mattias Kärrholms (2004) teorier kring territorialitet, främst genom hans avhandling ”Arkitekturens territorialitet : till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum”. Teorier kring territorialitet finns det idag gott om, begreppet har används flitigt av bland annat sociologer. Inom sociologin ligger fokus ofta på människan och därmed vem som utövar makt eller kontroll i ett rum. Anledningen till att Kärrholms teori är särskild användbar i min uppsats är att han har flyttat fokus från vem som utövar makt och kontroll till hur makten utövas och resultatet av den. Hur människor blir kontrollerade på en offentlig plats är en komplex process där många faktorer spelar in. Hit kan det byggda, andra människor och lagar höra.

I min litteraturstudie i genus och planering fann jag Anita Larssons artiklar och bok ”Jämställdhet nästa!” (Larsson, 2008) särskilt relevant för min frågeställning. Efter mycket letande efter relevant litteratur fann jag att de flesta artiklar och publikationer i sin tur refererade till hennes artiklar.

2.3 Observation av Mårtenstorget i Lund

Metod och metoddiskussion för observationen av Mårtenstorget presenteras i kapitel 4, där all information och diskussion kring observationen hittas.

2.4 Avgränsning

I uppsatsen har flera avgränsningar gjorts, de flesta för att arbetet ska rymmas inom den tidsram och omfattning som är utsatt.

Jag har valt att arbeta med enbart Kärrholms definition av territorialitet, då den är mest aktuell för min framtida yrkesroll som landskapsarkitekt. Under mina litteraturstudier i ämnet stötte jag på en mängd olika definitioner, men de flesta med mer sociologisk inriktning, där den fysiska miljön kom i skymundan.

I mina observationer kom jag att enbart observera en av de territoriella produktionsformerna, det här för att arbetet hade blivit för tidskrävande och omfattande om jag hade observerat alla fyra. Då jag också fann det problematiskt att genomföra någon form av genusanalys med hjälp av de här produktionsformerna förlorade också mina observationer i tyngd. Det här är beskrivet mer utvecklat i kapitlet "Observationer av Mårtenstorget".

Vad gäller begrepp kring kön har jag valt att i uppsatsen använda mig av den binära uppdelningen av kön, i kategorierna man och kvinna. Den här uppdelningen är problematiskt, läs mer om varför i kapitlet "Begrepp kring genus", men kan ändå vara lämplig att använda sig av då syftet är att synliggöra en könsmaktsordning.

Kvinnors tillgänglighet till det offentliga rummet styrs bland annat av upplevelsen av trygghet. Den här uppsatsen kommer inte att behandla den aspekten. Trygghet är ett stort ämne, och kommer inte rymmas inom ramen för den här uppsatsen.

2.5 Metoddiskussion

Då jag inledde mitt skrivande fanns redan en utstakad väg för vart jag trodde att det skulle leda. Jag ville ägna mig åt hur arbetet med genus idag ser ut i planeringssituationer. Då jag översiktligt läst artiklar av Kärrholm förstod jag att hans forskning behandlade synliggörandet av makt och kontroll i offentliga rum. Min tanke var att genom hans metoder göra en grundlig analys av en offentlig plats för att där synliggöra den eventuella maktobalansen mellan könen. Under min litteraturstudie förstod jag att det här kommer att bli problematiskt. Kärrholms teorier var inte direkt lämpade för att använda vid en genusanalys av en offentlig plats, det gick också upp för mig att hans metoder bygger på planeringsideal som i sig självt reproducerar en könsmaktsordning. Därav kom min uppsats mer att behandla Kärrholms teorier ur ett genusperspektiv. Observationsdelen, som inte uppfyller det ursprungliga syftet, är därför mer ett test av en metod som jag redan innan förstod skulle bli problematisk. Mer om det här kan läsas i kapitlet "Observationer på Mårtenstorget".

Om jag gavs möjligheten att göra om min uppsats idag skulle jag från början velat se på min frågeställning på ett annorlunda vis. Jag tror att den utstakade väg jag från början trodde att min uppsats skulle följa har påverkat mitt skrivande och begränsat mig i mitt arbete.

I efterhand kan jag också konstatera att det kunde ha varit positivt om min teoridel hade behandlat hur genusanalyser av offentliga platser idag genomförs och en diskussion kring de metoder som idag redan används. Att därefter diskutera och jämföra den metod jag använder mig av vid analys av Mårtenstorget hade rättfärdigat min observationsdel på ett annat sätt och den röda tråden genom uppsatsen hade stärkts.

En mer utvecklad metoddiskussion kring mina observationer finns i kapitlet "Observationer på Mårtenstorget".

3. Teori

3.1 Begrepp inom genus

3.1.1 Inledning

För att längre fram i uppsatsen kunna föra en diskussion kring den byggda miljön och genusordningen har jag börjat min litteraturstudie brett i ämnet genus. För att analysen ska bli så relevant som möjligt krävs en grundlig förståelse av följande termer.

3.1.2 Vad är kön?

Ordet kön används idag för att beskriva biologiska skillnader mellan män och kvinnor. Definitionen i Nationalencyklopedins ordlista ser ut som följer:

”Kön är ett ord som man använder för att skilja på individer av djur, växter och andra organismer beroende på vilken sorts könsceller de har.” (Nationalencyklopedin 2017, uppslagsord: kön)

Beskrivningen här är snäv och problematisk. Idag vet vi till exempel att kategorierna som ofta används vid indelningen av kön, man och kvinna, inte räcker till för att kategorisera den variation i uppsättningen av könsceller som finns (Stainton Rogeers, 2002). Kön används ibland slarvigt som en beskrivning av det ”biologiska könet”, men problematiseras ofta i forskningssammanhang då det är omöjligt att beskriva vart det biologiska könet slutar och den sociala varelsen tar vid (Gemzöe, 2004).

För att synliggöra den för många osynliga hierarkin mellan män och kvinnor kan den binära uppdelningen av kön, trots ovanstående problematik, vara nödvändig. Då syftet med min uppsats är att synliggöra skillnader kommer jag att använda mig av det binära systemet.

3.1.3 Vad är genus?

Genus används ofta för att beskriva de resterande skillnaderna mellan män och kvinnor, de som inte anses som biologiska. För att få en bred bild av begreppets användning presenterar jag även här Nationalencyklopedins definition:

”Begrepp inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och teoribildning som används för att förstå och urskilja de föreställningar, idéer och handlingar som sammantagna formar människors sociala kön.” (Nationalencyklopedin 2017, uppslagsord: genus)

Att skillnaderna mellan män och kvinnor skulle gå att dela upp i biologiska och sociala skillnader beskriver bland annat Yvonne Hirdman (1990) som problematiskt. Hon är professor i historia vid Stockholms universitet, men mest känd för att introducerat begreppet genus i forskningssammanhang i Sverige. Hennes teorier kring genus tar avstamp i särkillnaden från ordet könsroll. Hirdman beskriver könsroll genom den enkla tankemodellen som ser ut som följer:

biologisk kön + socialt kön = könsroll

Med nationalencyklopedins definition av genus skulle det kunna tolkas i Hirdmans modell som att genus/socialt kön och det biologiska könet tillsammans bildar det som kallas könsroll. Men här menar Hirdman att genus ska förstås som något betydligt mer komplext än könsroll, att genus ska förstås som något ”ihopsmält” där varken biologi eller social påverkan går att skilja från varandra. Citatet som följer sammanfattar hennes definition av genus:

”En sådan inhägnad förståelse är att genus bör förstås som någonting betydligt mer hopsmält mellan en människa och hennes omgivning, en djupare förståelse av det kulturella arvet och de sociala systemens betydelse för den mänskliga handlingen, än en ”kvinno- respektive mansroll som hängs på en biologisk kropp.” (Hirdman 1990, s. 76)

Hon beskriver också genus är en ständigt pågående process, inget färdigt eller statiskt, som en könsroll ofta tolkas som. Processen kännetecknas av det ständiga skapandet av olikheter och därmed hierarkier, där resultatet är en underlägsenhet av kvinnan och en överlägsenhet av mannen (ibid.).

Genus används idag inom humanistisk teori och problematiseras ständigt. Nya snarlika definitioner utvecklas ständigt (Gemzöe, 2004). I min uppsats har jag valt att använda mig av Hirdmans definition av genus, då den ofta används som utgångspunkt inom genusforskningen idag.

3.1.4 Genusordning och genuskontrakt

För att vidare förstå och synliggöra kvinnors underordning behövs en förståelse av vad genusordning och genuskontrakt är för något och varför de finns. Även här har jag utgått från Hirdmans teorier, då hon är modern av begreppen och personen som har infört det i svensk genusforskning.

För att förstå genusordningens teori menar författaren att en förståelse av toteism krävs (ibid.). Det är en grund i mänskligt tänkande, ett sätt att kategorisera i motsatser för att förstå vår omvärld. Hon menar att Toteism kan exemplifieras så här: ”Människor förstår betydelsen av ordet ljus i förhållande till vad ordet mörkt betyder.” (Hirdman 1990, s. 80) Vidare beskriver hon att på samma sätt kategoriserar vi man och kvinna i motsats till varandra. På det viset skapas också föreställningar kring hur en man respektive kvinna bör vara. Som resultat av det här fenomenet skapas genusordningen, den kan ses som en motor, som upprätthåller isärhållandet socialt, ekonomiskt och kulturellt av kvinnor och män. Den här typen av ordning menar hon kan ses som drivkraft för upprätthållandet av hierarkiska normer mellan människor generellt och kan ses i exempelvis upprätthållandet av normer kring klasskillnader, sexuell läggning eller religiös tillhörighet.

Hirdman menar att genom genusordningen skapas ”osynliga kontrakt” mellan människor. Kontraktet består i en ömsesidig överenskommelse i hur vi ska vara och förhålla oss till varandra. Kontrakten kan se olika ut beroende på till exempel ålder, etnicitet eller klass. Genom de här kontrakten reproduceras ständigt normerna om hur en man och en kvinna bör definiera sig själva i förhållande till det ”motsatta” könet (ibid.).

3.1.5 Genussystem

Upprätthållandet av genusordningen och genuskontrakten skapar en struktur som Hirdman (1990) kallar för genusystem. En enkel beskrivning av grunden i systemet ser ut som följer:

könens särhållning + den manliga normens primat = genusystem

Författaren menar att det är den ständigt pågående processen där särhållning mellan könen upprätthålls och skapas och de faktum att män gynnas av särhållningen. Att män gynnas av särhållningen kan ses genom att egenskaper som är kopplade till manlighet i vårt samhälle betraktas som norm

och de som tillskrivs kvinnan som avvikande (ibid.). Ett tydligt exempel som Hirdman lyfter fram där den manliga normen är lätt att påvisa är följande:

”En illustration av denna järnhårda genuslag utgör det faktum, att där kvinnor börjar dominera ett tidigare helt manligt arbetsområde, sjunker lön och status och vice versa: där män kommer in på tidigare rena kvinnoområden tenderar de att likt grädden stiga mot toppen.” (Hirdman, 1990, sid. 79)

3.2 Offentliga rum

3.2.1 Inledning

För att vidare kunna studera Mårtenstorget har jag tittat på olika definitioner av det offentliga rummet. Därefter går jag ned i skala och tittar på torgets betydelse i staden och vilken funktion torgen idag bör fylla för att ses som ett bra torg. Slutligen följer en kort diskussion kring torgets syften och funktioner ur ett genusperspektiv.

3.2.2 Det offentliga rummet

Då det offentliga rummet ska definieras används ofta begreppen tillgänglighet och allmänhet utan att problematiseras. Nedan följer två exempel på definitioner, den första från Nationalencyklopedin och den andra från Plan och bygglagen:

”Offentligt rum, del av bebyggelsemiljö som är tillgänglig för allmänheten, t.ex. gator, passager, gallerior, torg och parker. Husens fasader, plank och vegetation kan betraktas som väggar i det offentliga rummet. Begreppet är tillämpligt främst inom städer och stadsliknande samhällen.” (Nationalencyklopedien, 2017, uppslagsord: offentligt rum)

”En gata, en väg, en park, ett torg eller ett annat område som enligt en detaljplan är avsett för ett gemensamt behov”. (SFS 2010:900)

Det här kan tolkas som att all mark där inget brott mot en lag eller överträdelse av en regel krävs för att besöka platsen är en del av det offentliga rummet. Att begreppet ”tillgänglighet” används är problematiskt. Huruvida en plats är tillgänglig i praktiken beror på en mängd olika faktorer, bland annat de olika territoriella produktionsformerna (Kärholm, 2004). Det här kommer jag diskutera närmare i uppsatsens diskussionsdel.

Att använda begreppet ”allmänhet” är fyllt med risker. Vid tolkning av ordet blir ofta det ickenormativa osynliggjort. Genusforskaren Lena Gemzöe (2004) beskriver att de attribut som idag är normativa, till exempel vithet eller att vara man vid många tillfällen är det som tolkas in i den här typen av begrepp. Hur tillgängligheten då ser ut för de ”ickenormativa” människorna kan då bli osynliggjort.

3.2.3 Torg

För att kunna beskriva de funktioner och syften ett torg idag innehar börjar jag med att definiera ordet torg. Nedan refererar jag till två olika forskares definitioner av ordet:

”Öppen plats med avplanad, vanligen stensatt yta i en stad eller annan tätort, speciellt om en (ursprungligen) för handel, marknad avsedd plats. Torg har ofta en geometriskt regelbunden planform.” (Ahlstrand 1969, s. 173)

Kjell Åström (1998) beskriver i rapporten ”Stadens rum” begreppet torg på följande vis:

”En rumslig bestämd, men mot himlen öppen platsbildning, som uppfattas som offentlig, dvs avsedd och tillgänglig för alla. Bottenvåningarna i omslutande byggnader präglas av kommersiella, kulturella, sociala verksamheter en till övervägande del hårdgjord yta som medger varierad användning.” (Byggforskningsrådet 1988, s.11)

I mitt fortsatta skrivande utgår jag från ovanstående definitioner av torget. Sammanfattningsvis är alltså min definition av torget en öppen plats i stads eller tätortsrummet där avsikten är att den ska vara tillgänglig för alla. Platsen präglas ofta av olika typer av kommersiella verksamheter. Dagens torg innehar ett flertal olika funktioner. Ett torg kan vara en plats för representation, handel, mötesplats, rekreation och trafik (Länsstyrelsen i Skåne, 2017). I den här uppsatsen avgränsar jag mig till att beskriva torgets funktion som social mötesplats, då det är den funktionen som är relevant för min frågeställning.

3.2.4 Torg som social mötesplats

Inom landskapsarkitekturen råder det idag inflation i användningen av ordet ”sociala mötesplatser”. Flera forskare betonar vikten av torget som en plats för möten. Gehl (2003) beskriver i boken ”Livet mellem husene” vikten av de passiva mötena mellan människor. Enligt honom ska staden planeras på ett sätt som främjar olika typer av umgängen och möten mellan människor, då vi behöver det för att må bra. Enligt honom är de sociala mötena viktigare och mer intressanta än de byggda (ibid.). Följande citat är talande för hans teori:

”Livet mellem husene er både mere vedkommende og mere interessant at se på i det lange løb, end farvet beton og forskudte huskropper.” (Gehl, 2003, s. 21).

Även Goffman (1963) beskriver att det är viktigt för människor med passiva kontakter, i den här typen av kontakt tillfredsställs det sociala behovet genom att vistas på platser där andra människor finns. Här kan kommunikationen ske genom kroppsspråk eller genom kläder eller andra attribut. Landskapsarkitekten Marit Hedlund bekräftar även vikten av möten på följande vis i sin kandidatuppsats:

”Svaret som studien kommer fram till är att torgen är platser för möten. Möten mellan både bekanta och obekanta, mellan små och stora grupper och mellan vänner och fiender, mellan handel och social interaktion. Torget ska alltså fungera som en mötesplats som ger oss människor det sociala utbytet vi behöver.” (Marit Hedlund 2010, s. 28)

3.2.5 Torg som plats för demokratiutövning

En viktig del i en demokratisk stad är offentliga rum där människor kan samlas för politisk organisation, protest och för att fira gemensam glädje och kollektiva känslor och upplevelser. Den typen av plats är essentiell i en demokrati menar Parkinsson (2012). I Sverige utnyttjas torgen som samlingsplatser vid demonstrationer, som plats där olika typer av organisationer gör sin röst hörd men också i situationer av kollektiv glädje eller sorg.

3.2.6 Reflektion

Att Torget är en viktig plats både för sociala möten och för att utöva våra demokratiska rättigheter är tydligt. Mina tankar kring torgens viktiga funktion är: Vad händer med vår demokrati om alla inte har samma tillgång till torget och dess viktiga funktioner? Hur offentliga är de offentliga rummen? Här behövs synliggörande av maktstrukturer för att ta reda på om offentliga platser är lika tillgängliga för alla.

3.3 Genus och planering

3.3.1 Inledning

Att förstå problematiken med jämställd planering är essentiellt för min uppsats. För att förstå den krävs även en studie av hur kvinnornas tillgång till de offentliga rummet genom historien sett ut. I uppsatsens senare del kommer jag att diskutera huruvida teorierna kring territorialitet användbara vid jämställd planering. För att kunna diskutera det behövs en grund i hur planering med genusperspektiv idag ser ut.

3.3.2 Kvinnors tillgänglighet till de offentliga rummet från 1800-talet och framåt

Kvinnors tillgänglighet till det offentliga rummet har alltid varit begränsad. Idag är begränsningarna svårare att identifiera. Stadens offentliga rum speglar den könsmaktsordning som en gång fanns. Hur påverkas kvinnors tillgänglighet till de offentliga rummet då staden är uppbyggd i tider då kvinnans tillträde till det offentliga rummet varit begränsad? Här följer en beskrivning av hur och vilka kvinnor som har haft tillgång till de offentliga rummet från industrialismen under 1800-talet fram till idag. Efter det följer även en diskussion av vilka begränsningar som finns kvar idag.

Anita Larsson (2008) beskriver i sin bok ”Jämställdhet nästa! Samhällsplanering ur ett genusperspektiv.”, kvinnans ställning i det offentliga rummet under 1800-talet som att en ensam kvinna, utan en man vid sin sida, förknippades med prostitution. Under den här tiden var begreppet ”offentlig kvinna” en annan benämning av en prostituerad kvinna. Hon beskriver vidare att vissa kvinnor dock kunde röra sig i det offentliga rummet utan att bli tagen som prostituerad, men du var då tvungen att inneha ett yrke som rättfärdigar det eller vara ägare till marken du befinner dig på. Fortsättningsvis skriver författaren att vid förra sekelskiftet förändrades bilden av kvinnan och blev en betydande bärare av ”samhällsmoderlighet”. Kvinnan sågs då som en betydande del av familjens välmående. Bilden av en duktig hemmafru blir en symbol för befolkningens välmående. Värderingar hämtades från den lutherska kyrkan där det bekräftades att kvinnans sfär är den privata. Under den här tiden förändrades även tillgängligheten till de offentliga rummen för kvinnan. Då varuhuset gjorde sitt intåg i Sverige. Där skapades särskilda avdelningar och entréer så kvinnor skulle kunna vistas där utan den manliga blicken.

Efterkrigstidens planeringsideal präglades av den nya modernistiska staden och trädgårdsstadsidealet. Under den här tiden planerades fortfarande de offentliga rummen för mannen, och de privata runt bostaden för kvinnan. I planeringssituationen utgick man från kärnfamiljen, där mannen

ska färdas från hemmet till arbetet, gärna i bil, och kvinnan spendera den mesta tiden närmare sin bostad. Det här resulterade i att lekplatser, skola och mataffär fanns närmare hemmet och till de platser mannen förväntades besöka fanns goda möjligheter att röra sig till med bil. Under 30-talet ifrågasattes dock hemmafrunormen och skapade idéer om kollektivhus med tillhörande barnpassning för att underlätta arbetslivet för kvinnorna (Länsstyrelsen i Stockholm, 2011).

Under uppbyggnaden av folkhemmet beskriver Larsson att under 40-talet fanns en tydlig strategi för den privata sfären. Hur den skulle se ut och vilka funktioner den skulle inneha. Dock var det fortfarande även här det offentliga rummet planerat till mannen. Kvinnan var en viktig del i uppbyggnaden av folkhemmet och att stärka familjen för att öka befolkningsantalet (Larsson, 2008).

Under 1960-talet började fler kvinnor förvärvsarbeta, ofta med markant lägre lön än män. Det var främst arbetsgivarna som var motorn i det här då hemmafruidealet fortfarande var starkt. Det här tolkar jag som att kvinnors tillgänglighet till det offentliga rummet även här var begränsad (Länsstyrelsen i Stockholm, 2011).

Under 1970-talet ökade jämställdheten i Sverige. Dagens började byggas ut, fri abort infördes, föräldraförsäkring införs och även skatteförmåner för arbetande kvinnor blir verklighet, här ses slutet av hemmafruepoken. Då hemmafrusnormen här löses upp, följer planeringen dock inte med i utvecklingen (ibid).

Som motreaktion till den manliga normen i planeringen har det under 1900-talet funnits ett antal projekt där olika typer av kollektivhus har byggts. Det kan ses som en strategi att föra ut det privata i det offentliga. Det här har dock aldrig vuxit sig starkt eller utgjort ett tydligt planeringsideal (Larsson, 2008).

3.3.3 Planerares skyldighet att arbeta med jämställdhet

Som planerare är vi idag skyldiga att arbeta med jämställdhet. Det här har fastställts i ett antal olika regler, lagar och direktiv. Jag presenterar nedan några av de viktigaste som vi är skyldiga att arbeta mot:

Enligt Plan och bygglagens inledande paragraf ska ”syfta till att med beaktande av den enskilda människans frihet främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden” (SFS 1987:10). Då jämställdhet ingår i jämlikhet ska det här tolkas som att vi som planerare är skyldiga enligt lag att arbeta med jämställdhet.

I Sverige finns även en jämställdhetslag (SFS 1991:433) som samhällsplanering råder under. Det har även antagits ett politiskt mål med titeln: ”Makt att forma samhället och sitt eget liv”

3.3.4 Svårigheter med ett genusperspektiv i planeringsprocessen

När våra skyldigheter att arbeta med jämställdhet i planeringsprocessen nu är presenterade är det svårt att förstå varför arbetet inte sker. Det finns flera förklaringar till varför genusperspektivet är svårt att integrera i planeringsprocessen. Den största bristen kan finnas i att det sällan preciseras hur det här arbetet ska ske, det finns också en stor kunskapslucka kring hur ett genusperspektiv kan användas som analysmetod.

Arkitekter och planerares kunskap bygger idag till stor del på ”tyst kunskap”, praxis. På arkitektskolorna och arbetsplatserna främjas ett processbaserat sätt att arbeta på, som sällan beskrivs i ord (Larsson, 2008). Min erfarenhet är att det här sättet att arbeta på kan främja kreativitet och okonventionella lösningar, vilket i rätt händer kan leda till att normbrytande lösningar. Men det kan också enligt Larsson leda till att det blir svårare att synliggöra de normer som ständigt reproduceras i planeringsprocessen (ibid.).

Idag ses planeringsprocessen som ”könsneutral”, med det menas att processen idag ses som en process som främjar både män och kvinnor. Bakom könsneutralitet gömmer sig ofta en osynliggjord könsblindhet. Larsson beskriver att den här ”könsneutrala” processen kännetecknas av att

kvinnliga erfarenheter negligeras (ibid.). I planeringsprocessen pekas ibland kvinnors intressen ut som särintressen, det blir då tydligt att de intressen som sätts i första rummet inte är kvinnornas. Här precis som Hirdman (1990) skriver isär hålls manliga och kvinnliga behov och en hierarki av dem sinsemellan skapas. På så sätt vidmakthålls den nuvarande genusordningen.

Dagens planering utförs ofta på ett paternalistiskt vis. Larsson (2008) beskriver att det här sättet att planera på kännetecknas av ett rationellt tänkande och ett uppifrånperspektiv. När jämställd främjande planering idag utövas görs det ofta utifrån denna paternalistiska norm. Planeraren identifierar olika behov och försöker sedan att hitta en väg för att tillfredsställa behoven. I den här processen, då olika typer av behov identifieras och ställs mot varandra kommer återigen en ordning att skapas, en prioritering kring vilka behov som är viktigare än andra och här reproduceras ofta en underordning av kvinnors behov (ibid.). Det finns ytterligare problem med att identifiera mäns och kvinnors olika behov. Om hänsyn tas till de olika behoven kan olikheter cementeras. Att tänka tvärtom, att utgå från framtidens jämställda samhälle finns risk att kvinnors erfarenheter negligeras. Lösningen ligger här i att ta hänsyn till kvinnors erfarenheter istället för behov hävdar Larsson (2006). Hirdmans (1990) beskrivningar av genus som en pågående process är heller inte förenligt med synsättet att dela upp behov efter män och kvinnor, då det kan uppfattas som statiskt. Här skapas också genusordningen som Hirdman beskriver då både ett isär hållande av könen och en hierarkisk uppdelning av behoven kan ske (ibid.). Larsson (2008) menar att för att undvika den cementering av genusordningen utan att kvinnors gemensamma traditionella erfarenheter negligeras bör begreppen reproduktion och produktion användas. De här begreppen syftar enbart till den gemensamma erfarenhet män och kvinnor har. Larsson använder social reproduktion för att beskriva erfarenheterna av obetalt arbete, vård och omsorg av barn och gamla och hushållsarbete (ibid.). Produktion syftar här till produktion av varor, alltså betalt arbete. Larsson (2006) framhäver också att begreppen inte ska ses som motsatser till varandra, inte heller utesluter de varandra. Jag kommer i fortsättningen att använda mig av dessa begrepp i uppsatsen.

Ytterligare ett problem är synen på människan i planeringsprocessen. I arbetet beskrivs ofta människor i abstrakta termer till exempel bilist, pendlare eller cyklist (Larsson, 2008). Då beskrivningen är abstrakt är det lätt att tolka in normativa värderingar av kön eller etnicitet exempelvis. Larsson beskriver också att i de här abstrakta definitionerna blir makten över människorna osynlig, normen om den vita mannen. Med genusperspektivet som analysmodell krävs att människor blir synliggjorda, att de tillskrivs egenskaper som motsvarar människorna som ska använda platsen. De icke normativa människorna behöver plats i planeringsprocessen (ibid.).

Plan och bygglagen sätter ytterligare käppar i hjulet för att använda sig av ett genusperspektiv i planeringsprocessen. Enligt PBL (SFS 1987:10) ska planering som främjar jämlika levnadsförhållanden tillämpas först på detaljplanenivå. Återigen ses jämställdhetsarbete som något som ska lösas i den privata sfären. Larsson (2008) beskriver att problemet med att arbeta med genus på detaljplanenivå är att översiktsplanen, där jämställdhetsarbetet inte behöver infinna sig står över detaljplanen hierarkiskt. Det här leder till att kvinnors erfarenheter inte tas upp i översiktsplanen, som ses som könsneutral och därefter behandlas i detaljplanen som är underordnad översiktsplanen. Kvinnors angelägenheter ses som irrelevanta i större sammanhang. Av den här anledningen tolkar jag det som att det är svårt att förändra strukturer som befäster den manliga normen i planeringsprocessen.

3.3.5 Planeringsideal och jämställdhet

Fram till 80-talet dominerade den sociala ingenjörskonsten, det rationella planeringsidealet. Det här planeringsidealet kännetecknas av en tydlig målbild. Planerarens roll var då att skapa en logisk väg för att nå till målbilden. Målbilden målades upp av planerarna och ifrågasattes sällan. Planerarna ansågs som professionella och därför värdiga att visa på en målbild som motsvarar det allmänna intresset (Larsson, 2008). Larsson menar att här sättet att planera på kännetecknas av att människorna förblir subjekt i planeringssituationen. Därefter har idealet gått i en annan riktning. Kommunens

makt har minskat då de inte äger lika mycket mark och kommunernas ekonomi är idag inte densamma. Vi går mer mot ett mer kommunikativt planeringsideal, även om det rationella sättet fortfarande syns. Då planering sker utifrån det här idealet tas brukarna in i processen och hierarkin mellan fackman och brukare suddas ut. På det här viset ses människan enligt Larsson som ett objekt, där hennes erfarenheter väger tyngre. Hon menar att den kommunikativa planeringen underlättar för att planera på ett jämställt vis. Här kan vilka kunskaper och erfarenheter som anses vara relevanta ifrågasättas och allmänhetens önskan problematiseras, vilket gynnar strukturella förändringar. Här får produktion och reproduktion en chans att verka bredvid varandra istället för hierarkiskt (ibid.).

För att den kommunikativa planeringen ska bli verksam ur ett jämställdhetsperspektiv krävs dock kunskap hos planerarna. En medvetenhet kring vad som är norm och icke norm, en öppenhet till nya eller andra åsikter. Om kunskapen inte finns, kan det leda till att planeraren som värderar brukarnas upplevelser och tankar gör det utefter de rådande normerna och därmed reproduceras de normer vi planerar utefter idag.

3.3.6 Hur kan man arbeta med genus vid planering?

Jämställdhetsarbete inom planering kan utföras på två sätt, systembevarande och systemförändrande. I båda typerna av arbete utgår man från att de samhället som idag är byggt utefter en manlig norm, vilket ger män mer möjligheter i vår fysiska miljö. I det systembevarande arbetet ska kvinnors möjligheter bli desamma som mannens, inom samhällets ramar. I de systemförändrande modellen ska man utföra grundläggande strukturella förändringar för att förändra både mäns och kvinnors möjligheter (Larsson, 2006).

Som jag tidigare har nämnt föreslår Larsson (2006) att kvinnors gemensamma erfarenheter, det reproduktiva arbetet måste synliggöras för att planeringsprocessen ska verka för jämställdhet. Verktyget hon föreslår ska användas vid synliggörandet av de reproduktiva arbetet och erfarenheterna är begreppet vardagsliv. Genom att tillföra vardagslivsperspektivet i planeringsprocessen menar hon att kvinnors gemensamma erfarenheter lyftas fram och minskar den hierarkiska klyftan mellan produktion och reproduktion. Med ett vardagslivsperspektiv synliggörs en mängd olika problem med den fysiska miljön (ibid.). Till exempel problematiken med de grannskapssamhällen som byggdes upp under modernismen. De innehöll ofta skola, mataffär och bostäder. Idag har grannskapssamhället mist sin funktion då affären och i värsta fall skolan också har lagt ned, du arbetar i en annan kommun, handlar på andra sidan stan och skjutsar dina barn till en skola långt bort. Att verka för social infrastruktur är ett konkret sätt att arbeta med vardagslivsperspektivet. Hit hör kontaktnät, familj, vänner, grannskap och välfärdstjänster inom offentlig sektor (Larsson, 2008). Exempel på social infrastruktur kan vara att arbeta med gångvägen till förskolan, här blir då antalet minuter det tar att ta sig till förskolan lika viktig som antalet minuter det tar att ta sig med tåg från punkt a till b. Det kan handla om säkra cykelvägar till fritids, för att underlätta barnens självständighet, eller att bygga färdigt förskolorna samtidigt som bostäderna står klara (Larsson, 2006).

Att arbeta med könsuppdelad statistik i planeringsprocessen är också ett viktigt verktyg. Larsson (2008) beskriver dock att det är viktigt att inte se statistiken som något statiskt, eller utifrån den identifiera särskilda behov.

För att identifiera vardagslivets problematik kan det tidsgeografiska perspektivet vara nödvändigt i planeringsprocessen. Genom det perspektivet synliggörs människors vardagsliv på ett tydligt sätt. Hur de rör sig i staden, i vilken ordning de besöker platser och tidsåtgång till olika aktiviteter (Larsson, 2008). Här blir kvinnors och mäns resemonster synliggjort. Kvinnors och mäns resemonster ser idag olika ut. Kvinnors rörelsemönster är komplexare än männens. Deras rörelsemönster kännetecknas av fler stopp på olika ställen i staden, till exempel: dagis, arbete, mataffär och hem. Män reser ofta från punkt a till b utan omvägar (Vägverket, 2009). Kvinnor arbetar också nära hemmet, ofta i offentlig sektor. Därmed lönar sig det ofta inte att söka jobb längre bort, då det oftast inte ger högre lön. Regionförstoring ses av många som en kvinnofälla, då män ofta pendlar långt och kvinnor förpassas den andra till att söka jobb i hemtrakten (Länsstyrelsen i skåne, 2017).

Larsson (2008) tar upp exempel på vilka förändringar i den fysiska miljön som främjar ett jämställt sätt att leva på: Idag läggs lokala matbutiker ned till fördel för externhandel och bilism. Ur ett vardagslivsperspektiv leder det här till ökad tidsåtgång till att uträtta ärenden och längre transporter inom staden. En lösning på det här, som kommunen faktiskt har makt över, är att begränsa externhandels framväxt och satsa på handel i anslutning till kollektivtrafik i ett tätare nät av noder.

Sammanfattningsvis ses att de här exemplen alla leder till en mindre funktionsuppdelad stad. Ett urbant samhälle där gränsen mellan det privata och offentliga blir mindre tydlig. Genom det här sättet att planera en stad blir kategorierna produktion och reproduktion mer jämlika. Larsson anser att vardagslivet är det som innefattar båda produktion och reproduktion och här kan de jämföras med varandra. Vardagslivet sammanbinder reproduktionen med produktioner och perspektivet blir mångfacetterat och komplext (ibid.).

3.4 Vad är territorialitet?

3.4.1 Inledning

För att kunna förstå genusordningen på en plats behövs förståelse för hur relationen mellan det byggda och människan ser ut. Då teorierna kring territorialitet behandlar hur kontroll av människor ter sig på en plats är det av stor vikt att i en genusanalys ha god kännedom om teorierna. De olika strategierna och taktikerna ger också tydliga ramar för vad som ska analyseras på en plats.

För mitt arbete har jag funnit Mattias Kärrholms, professor i arkitektur vid Lunds universitet, teorier i ämnet mest intressanta då hans teorier tar avstamp i arkitekturdisciplinen. Inom ämnet finns en hel del skrivet, de flesta författarna tar dock avstamp i en sociologisk, biologisk eller geografisk disciplin.

3.4.2 Arkitektur och territorialitet

Inom arkitektur används ofta ord som plats och rum. Kärrholm (2004) beskriver hur orden och de associationer de väcker inte är tillräckliga för den typ av analys han efterfrågar. Han har identifierat ett hål i den arkitekturteoretiska begreppsapparaten. För att kunna diskutera makt och kontroll inom arkitekturen använder han begreppet territorialitet.

Territorialitet är ett väl använt begrepp inom flera professioner och discipliner. Kärrholm (2004) presenterar i sin avhandling ”Arkitektens territorialitet : en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum” en definition och teori kring begreppet, lämplig att använda inom arkitektur. Han har utifrån en mängd olika definitioner och teorier från andra discipliner skapat en definition som är användbar inom arkitekternas profession.

3.4.3 Tidigare forskning inom territorialitet

Kärrholm (2004) har tematiskt delat in användningen av territorialitet i tre kategorier: beteende, samhällsfenomen och kodning. Nedan följer en kort historisk beskrivning av hur begreppet har används inom de olika kategorierna.

Territorialitet som beteende blev vedertaget inom etnologin under 1920-talet. Här användes begreppet för att beskriva ett område som försvarades av ett djur, ofta i syfte för att skaffa föda eller i reproduktionssyfte. Den här definitionen utvecklades sedan till att även innefatta människan och etablerade sig främst inom miljöpsykologin (ibid). Därefter, under 1970-talet, utvecklade sociologen Altman begreppet ytterligare. Från att främst innefatta försvar av ett område breddas här begreppet till

att också innefatta känslomässiga kopplingar och personifieringar av en plats. Därmed kan platsen markeras eller försvaras genom ett frekvent bruk av en plats (Altman, 1980 se Kärrholm, 2004).

Territorialitet som samhällsfenomen kan liknas vid en medveten strategi eller maktmetod. Kärrholm beskriver det på följande vis: ”Territorialitet som en administrativ organisation och kontroll, till exempel en rumslig implementering av administrativ och politisk planering.” (Kärrholm 2004, s. 50) Jag tolkar det som att territorialitet blir ett sätt att uppifrån styra och kontrollera ett område med hjälp av olika styrmedel till exempel regler och lagar eller arkitektonisk utformning. Kärrholm (2004) menar att territorialitet som samhällsfenomen kan också utföras nedifrån, med hjälp av vardagliga handlingar. Ett exempel skulle kunna en individ eller grupp som frekventerar en plats, på platsen upprepas en specifik handling, och därmed har en koppling mellan gruppen/individerna skapats. Den här kopplingen får sedan konsekvenser för platsens tillgänglighet och kontrolleras därmed andra besökares beteende. Den mest kända forskning inom territorialitet som samhällsfenomen har utförts av Robert David Sack. Han lanserade beskrivningen av territorialitet som ett sätt att kontrollera interaktioner inom ett visst område, territorium (Sack, 1986). Det här har forskare inom det sociologiska fältet kommit att bygga vidare på. Det gemensamma är att de utgår från att territoriet är ”en form av social gruppering och/eller en gemensam kulturell praktik vilken knutits till ett visst område.” (Kärrholm 2004, s. 56)

Kärrholm (2004) skriver också i sin avhandling att filosofer har kommit att beskriva ”territorialitet som kodning”. De använder begreppet på ett bredare sätt och kan sammanfattas på följande vis: ”Att upprätta ett territorium innebär att man knyter vissa funktioner till ett fenomen, ting eller område och riktar uppmärksamheten från själva funktionen mot territoriet och mot stilen.” (Kärrholm 2004, s. 61) Författaren menar att kopplingen i det här sättet att använda begreppet är bred, det kan till exempel vara att en viss arbetsuppgift kopplas till en viss yrkesgrupp (ibid.).

3.4.4 Definition av territorialitet

Som tidigare nämnts kommer jag i den här uppsatsen att använda mig av Mattias Kärrholms definition och teorier i ämnet.

Utifrån den tidigare forskning som ovan har presenterats har Kärrholm (2004) landat i ett sätt att använda sig av begreppet för att behandla makt och kontroll knuten till en specifik plats. Jag börjar med att presentera ett antal citat som sammanfattar begreppet på ett tydligt vis, för att sedan beskriva det mer ingående.

”För det första används begreppet för att mer allmänt koppla ihop ett mer eller mindre avgränsat område eller rum med ett visst beteende eller en viss kultur.” (Kärrholm 2004, s. 24)

”För det andra kan man, i två mer omfattande användningar, se hur begreppet används för att diskutera rumslig kontroll och tillgänglighet (ett slags aspekt av offentligt-privat).” (Kärrholm 2004, s. 25)

”På ett relativt generellt plan kan (rumslig) territorialitet ses som en form av kodning eller institutionalisering av rummet, där någon aktör – en person, grupp, administration eller ett bruk – etablerar vissa betydelser inom ramen för ett begränsat område. Ett visst rum kopplas till en viss person, grupp, användning, praktik, identitet eller kultur.” (Kärrholm 2004, s. 62)

Genom den här bakgrunden till begreppet konstaterar Kärrholm (2004) att begreppet ska ses som ett paraply, det finns en mängd olika definitioner och användningsområden som kan organiseras under begreppet.

Kärholm har formulerat två påståenden kring territorialitet: ”Territorialitet är en rumsligt avgränsad och verksam kontroll.” (Kärholm 2004, s. 77) Exempel på den verksam kontrollen kan vara allt ifrån övervakningskameror till andra människor som vistas på platsen. Kontrollen kan alltså vara enbart upplevd och upprätthållas av de faktum att du är iakttagen av andra människor på platsen, så länge den leder till att upprätthålla ett visst beteende på platsen är det en form av kontroll. Kontrollen behöver inte utövas av en individ eller grupp, utan kan bestå av ett beteende. Ett exempel kan vara att en viss bänk efter upprepat rökande blir förknippad med det beteendet och därmed territorialiserad. Kärholms fokus ligger i hur kontrollen går till och vilka effekter den har, snarare än vem eller vad som kontrollerar vem (Kärholm, 2004). Författarens andra påstående för att beskriva hur han använder begreppet lyder:

”Territorialitet representerar en rumsligt avgränsad institutionalisering, där regler, konventioner eller bruk specifikt kopplas till ett visst konkret och utpekbart område. En institutionalisering kan då innebära att en viss plats kopplas till både fler och tydligare uttalade och outtalade regler.” (Kärholm 2004, s. 77)

Ett exempel på institutionalisering av en plats kan vara en gräsmatta där en viss grupp börjar spela fotboll. Efterhand kan det utvecklas rutiner kring platsen, det spelas vid vissa tider. Därefter kan material tillkomma, till exempel fotbollsmål eller andra material som markerar området. Fokus bör ligga på platsen, då människorna som utgör själva kontrollen inte behöver utgöra en homogen grupp (ibid). Han beskriver att det är de handlingar, beteenden och rytmer inom området som är det primära i hans avhandling.

Det kan sammanfattas i följande citat:

”De primära territoriella handlingarna uppvisas inte av den eller de som förebådar territoriet utan av de handlingar som på plats upprätthåller och reproducerar den territoriella ordningen.” (Kärholm 2004, s. 80)

Sammanfattningsvis kan det här kan tolkas som att territorialitet används för att beskriva hur makt, kontroll och tillgänglighet skapas och reproduceras på specifika platser. Det här kan ske genom att ett visst beteende eller kultur är sammankopplad med en viss plats.

3.4.5 Territoriella produktionsformer

Den process då territorialitet produceras kallar Kärholm (2004) för ”territoriella produktionsformer”. Han har tematiskt delat upp dem i fyra olika kategorier för att synliggöra den byggda miljöns påverkan på territoriet. För att tydliggöra produktionsformerna har han gjort följande indelning:

	Opersonlig kontroll	Personlig kontroll
Riktad produktion	Territoriell strategi	Territoriell taktik
Produktion genom bruk	Territoriell association	Territoriell appropriation

Bildkälla: Kärholm, 2004, sid 82

Territoriell strategi och taktik är olika sätt att utöva makt eller kontroll över ett rum. Författaren beskriver skillnaden såhär:

”Territoriella strategier planeras med eftertanke, skilda från den plats där de ska verka, medan territoriell taktik mobiliseras och utövas

mitt i det pågående handlingsfältet.” (Kärrholm 2004, s. 85)

Han exemplifierar att en strategi är till exempel de planerade och anlagda gångvägarna, och taktiken är de upptrampade stigarna, strategin är ofta professionell och taktiken ofta personlig (Kärrholm, 2004).

Författaren beskriver att territoriella strategier är alltså något som markerar, kontrollerar eller klassificerar territorier. De är ofta planlagda utanför territoriet, de sker alltså inte direkt på plats. Strategin kan upprätthållas på olika sätt, han lyfter exemplet parkeringshus där strategin upprätthålls av p-böter, detaljplaner, den byggda miljön och parkeringsmätare. Men strategin kan också upprätthållas av det normaliserade bruket på platsen. Människor upprätthåller ständigt strategin då de till exempel betalar parkeringavgift och parkerar i markerade rutor (Kärrholm, 2004).

Vidare beskriver han att taktiken grundas ofta i ett personligt intresse, att markera eller hävda en plats eller flytta en gräns. Det kan till exempel röra sig om att markera sin plats på gräset med en picknickfilt. Taktiken kan i likhet med strategin också innefatta ett visst mått av planerande, till exempel en husockupation eller sittstreck (Kärrholm, 2004).

Kärrholm beskriver territoriell appropriation på följande vis: ”Territoriell appropriation avser ett område eller en plats till vilken en person eller grupp upprättat en särskild tillhörighet, men inte avsiktligt markerat som sitt.” (Kärrholm 2004, s. 91) Det kan röra sig om en plats man har vistats mycket, och har många minnen kopplade till. En plats kan också approprieras av en grupp som ofta besöker en viss plats. På platsen finns inga medvetna materiella markeringar. Appropriationen kan också vara temporär, att tillfälligt resa sig från ”sin plats” för att sedan upptäcka att den är upptagen. Platserna som approprieras är ofta platser en individ har en stark känslomässig koppling till, som hen kallar ”sitt egna”, det kan exempelvis vara vägen du går varje dag eller dina hemmiljöer (ibid).

Territoriell association beskriver Kärrholm på följande vis: ”Med territoriell association avses att en viss användning, en viss grupp eller individ på ett tydligt sätt kopplas eller associeras till ett visst område.” (Kärrholm 2004, s. 93) Han beskriver vidare att associationen kan vara resultatet av en territoriell strategi, till exempel en sandlåda. Men associationen kan också finnas utan bakomliggande strategi, till exempel en backe som associeras till pulkaåkning. Det kan också vara en association som syftar till platsens förflutna, till exempel en kyrkbacke som fortfarande behåller sin association långt efter att kyrkan är riven. Som sista exempel lyfter han att det kan röra sig om din egen association till en viss typ av plats. Det kan då vara en strand som du associerar till bad, utan att bad förekommer speciellt ofta. En plats kan förutom att bli associerad med en viss användning som Kärrholm syftar till också bli associerad med en viss samhällsklass eller viss smak eller stil, det här fenomenet kallar han för territoriell distinktion. Det kan leda till att vissa grupper exkluderas eller till det som kallas mimetisk territorialitet, då ett område blir mer eftertraktat på grund av associationen med en viss grupp människor (ibid).

Kärrholm (2004) framhåller att ingen av de olika strategierna utesluter en annan. De kan ta över efter varandra, beroende på tid på dygnet men också överlappa varandra. Gränsdragningen mellan strategierna kan också vara flytande. De här är ett sätt att beskriva den territoriella maktutövningen och kontrollen på en plats.

4. Diskussion: Territorialitet och tillgänglighet ur ett genusperspektiv

4.1 Inledning

Genom den litteraturstudie jag har genomfört har jag fått svar på frågeställningarna ”Vad är genus?” och ”Vad är territorialitet?” I det här kapitlet kommer jag att diskutera huruvida kartläggning av de territoriella produktionsformerna är lämpliga att använda sig av ur ett genusperspektiv. Jag kommer att behandla alla fyra produktionsmetoderna var för sig och diskutera dem i förhållande till de teorier kring genus och planering som jag har presenterat tidigare i uppsatsen. Därefter har jag fördjupat mig i territoriell appropriering och gjort en observation i hur könss fördelningen vid approprieringar av Mårtenstorget i Lund ser ut. Resultatet kommer att diskuteras i ett senare skede.

4.2 Kan teorierna kring territorialitet användas för att synliggöra genusordningen på en plats?

Tidigare i uppsatsen har jag beskrivit problematiken med ”offentliga platser”. Offentlighet är förknippat med tillgänglighet. I användning av ordet kan det osynliggöras att den faktiska tillgängligheten kan vara begränsad för vissa användare (Larsson, 2008).

De territoriella produktionsformerna är ett sätt att diskutera den faktiska tillgängligheten av en offentlig plats. Då Kärrholm (2004) avhandlar hur de territoriella produktionsformerna kontrollerar både användandet och tillgängligheten av en offentlig plats. Han beskriver alltså att tillgängligheten till platsen inte är densamma för alla människor. Går det att genom att kartlägga de territoriella produktionsformerna på en plats att se ett mönster i hur produktionsformerna påverkar mäns respektive kvinnors tillgänglighet till platsen?

I Kärrholms (2004) definition av territorialitet är platsen i centrum, det är de handlingar som utförs på platsen som reproducerar den territoriella ordningen som är det viktiga. Det här kan tolkas som att människan i sig, eller denne persons avsikter är oviktiga i sammanhanget.

Då människan och dess erfarenheter eller påverkan av normer ses som sekundärt tolkar jag det som att enligt Kärrholm blir meningslöst att använda kartläggning av de territoriella produktionsformerna som metod för att studera olika kategorier av människor och deras faktiska tillgänglighet till en plats. Han beskriver i sin avhandling problematiska försök med att dra slutsatser efter hur de olika grupperingarna av människor ser ut då de ofta inte är det minsta homogena. På till exempel en flygplats är den enda gemensamma nämnaren att de ska flyga, någonstans i världen. Det är problematiskt att studera den grupp som blir kontrollerad eller vars tillgänglighet till platsen begränsas (ibid.). För att göra det krävs att jag identifierar personerna på platsen. Det här vore emot Kärrholms (2004) teorier, då makten och kontrollen uppstår i relationen mellan det byggda och människorna och är därför inte något en människa i sig utövar. Att därefter analysera gruppen som blir begränsad blir ett arbete med stora felmarginaler, då gruppen kommer att bestå av alla andra människor som inte befinner sig på platsen under den tid jag har iakttagit den.

Att genomföra en analys av en plats utifrån könskategorier kan också enligt Hirdman (1990) leda till att genusordningen reproduceras, då fokus ofta hamnar på kvinnors och mäns olika behov. Dock kan statistik av det slaget vara användbart vid synliggörande av strukturer, om de används med medvetenhet om de risker de medför (Larsson, 2008).

Att använda de territoriella produktionsformerna för att därefter analysera vilken typ av handlingar och beteende som gynnas skulle kunna vara ett sätt att genomföra en genusanalys på en specifik plats. Därefter kan handlingarna och beteenden analyseras ur ett genusperspektiv, där de kan kopplas till reproduktion och produktion. På det viset används de territoriella produktionsformerna på ett mer korrekt sätt och genom att koppla beteenden till produktion och reproduktion kan det undvikas att genusordningen cementeras.

Kärrholm (2004) beskriver territorialitet som ett sätt att koppla ihop ett avgränsat område med en specifik kultur eller handling. Att titta på ett begränsat område ur ett vardagslivsperspektiv blir svårt. Larsson (2008) beskriver hur vardagslivet kan synliggöras genom olika typer av analyser, gemensamt för de metoderna är att kvantitativa analyser säger oftast väldigt lite om vardagslivets problematik. För att vardagslivet ska komma fram krävs komplex kartläggning av rörelsemönster

över en hel stad, gärna med ett tidsgeografiskt perspektiv. Att titta på en specifik plats vilket Kärrholms (2004) teorier syftar till blir alltså problematiskt ur det vardagslivsperspektiv som Larsson (2008) beskriver. Enligt Larsson (2006) är det av stor vikt att se hela människan och dess egenskaper i planeringsprocessen för att motverka att könsmaktsordningen reproduceras. Med det menar hon att i planeringssituationen ständigt arbeta med hur olika beslut drabbar olika människor. Då Kärrholm (2004) menar att makt och kontroll är något som ständigt skapas i relationen mellan det byggda och människan, ses människan mer som ett subjekt, som en statist utan specifika egenskaper. Att då använda sig av de territoriella produktionsformerna vid en genusanalys av en plats vore därför fel. Människan som utgångspunkt försvinner, vilket då kan leda till att även medvetenheten kring genus försvinner.

Torget som plats är en del av det offentliga rummet. Staden är byggd utefter de dualistiska kategorierna, privat och offentligt (Larsson, 2006). Att kvinnors tillgänglighet till det offentliga rummet har ökat tyder på att förändringen har skett på ett systembevarande vis. Maktstrukturen i den byggda miljön finns kvar, och reproduceras fortfarande ständigt inom vår yrkeskår, då kategorierna privat och offentligt är grundbultar i en analys av en offentlig plats. Kvinnorna har i det här fallet fått mer tillgång till det traditionellt manliga rummet. Men vi fortsätter att bygga enligt den gamla strukturen.

4.3 Diskussion kring de olika produktionsformerna ur ett genusperspektiv

Genom att studera territoriell association på en plats, då en viss typ av beteende kopplas till en viss plats kan det synliggöras vilken typ av beteende som främjas på en plats. Att studera om en plats är kopplad till en viss typ av människor kommer också leda till ett synliggörande av vilken typ av människor som är välkomna på en plats och vilka som exkluderas. Att därefter göra en analys genom Hirdmans (1990) teorier kring om de beteendet som främjas är ett reproduktivt eller produktivt beteende kan föra genusanalysen framåt på en plats.

Territoriella strategier är den form av territoriell produktion som är tydligast att läsa av direkt i den fysiska miljön. De går också ofta att läsa eller ta reda på, då det ofta är någon form av regler som upprätthåller dem.

Att studera de territoriella taktikerna på en plats ger en bild av människors beteende och handlingar på en plats. Att sedan koppla beteendena och handlingarna till Hirdmans (1990) tankar kring kategorierna produktion och reproduktion skulle en användbar genusanalys utkristalliseras.

Appropriering kan som redan nämnts vara intressant att se vilka typer av beteenden eller handlingar som främjas av den byggda miljön. Att därefter diskutera handlingarna och beteenderna ur ett genusperspektiv med hjälp av produktion och reproduktion kan ge en bra överblick över hur relationen mellan den byggda miljön och människan ser ut ur ett genusperspektiv.

4.4 Vad tar jag vidare till mina iakttagelser?

Jag är medveten om att de här iakttagelserna inte kommer att kunna kopplas till ett vardagslivsperspektiv, som jag hade önskat. Det mina iakttagelser kommer att berätta är inte om vardagslivets komplexitet och därmed om kvinnornas vardagliga liv. Mina iakttagelser kommer att berätta hur kvinnor och män agerar i det offentliga rummet på en specifik plats, därefter kommer en diskussion ske hur de kan kopplas till ett vardagslivsperspektiv.

Att kategorisera vilka typer av handlingar eller beteenden som syftar till reproduktivt och produktivt arbete kommer att bli svårt. De beteenden och handlingar jag stöter på på platsen kommer med stor säkerhet att kunna kopplas till båda kategorierna. Därför kommer ingen kategorisk indelning att ske, men en diskussion kring kategorierna kommer att göras.

5. Observation av approprieringen av Mårtensstorget

5.1 Inledning

I det här kapitlet har jag undersökt Mårtensstorget. Kärholm (2004) har i sin avhandling "Arkitekturens territorialitet: till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum" beskrivit territorialiteten på torget. Här har jag utgått från hans beskrivning, men utforskat om den makt och kontroll som skapas i relationen mellan människan och det byggda påverkar män och kvinnor på olika sätt. Med den här undersökning är min förhoppning att kunna synliggöra en eventuell genusordning på platsen.

Jag har börjat kapitlet med att presentera en kortare sammanfattning kring Kärholms (2004) beskrivning av territorialiteten på Mårtensstorget. Därefter följer en beskrivning av min metod i mina iakttagelser för att avsluta med att redovisa resultaten och en diskussion.

5.2 Mårtensstorget

Torget anlades med syftet av avlasta den torghandel som Stortorget blivit för litet för under mitten av 1800-talet. Torget har sedan dess varit en plats för torghandel (Åsgrim-Berlin & Mårtensson, 1983). Under 1900-talets senare halva kommer de också att anpassas för fordonstrafik, för att under 1990-talet även anpassas för gång och cykeltrafikanter. Under samma tidsperiod tillfördes även nya bänkar, cykelparkeringar, plats för uteserveringar, kiosk och träd (Stadsbyggnadskontoret & Tekniska förvaltningen 1997).

Idag är torget en plats med ett rikt utbud av service och butiker. Längs torgets södra sida finns tre uteserveringar, som vid mina besök var populära vid lunchtid. Mitt på torget finns också en snabbmatsvagn, vid lunchtid ringlade sig kön lång även till den. Torget är omgivet av butiker i varierande storlek, även viktig service som bank, apotek och mataffär. Mycket tongivande är den stora saluhallen som är belägen på torgets västra sida. Lunds konsthall finner vi på torgets södra sida. Strax väster om torget finns ett busstorg, jag skulle tro att det här är en viktig knutpunkt i staden. Dagtid fylls torget av torghandel, för att sedan kvällstid användas som parkeringsyta.

Plan över Mårtensstorget i Lund, av Viktoria Belwin, 2018.

5.3 Samfattning av Kärrholms studie av torget

Kärrholm beskriver i sin artikel "Territorial Complexity in Public Spaces - A Study of Territorial Production at three Squares in Lund" (2005) den territoriella indelningen på Mårtenstorget. I min observation utgår jag från den indelningen han har kommit fram till. Kärrholm identifierar då att det finns gott om territoriella strategier på torget, bland annat torghandel, gator, uteserveringar, parkeringar, cykelvägar mm. De associationer som torget har är enligt Kärrholm: torghandel, medborgartorg, bänkar som associerar till lunch i solen och springvattnet som associerar till barn. Han har även hittat tillfälliga taktiker och appropriationer, då av frälsningsarmen, musikanter och politiska partier. Slutligen tittade han också på förekommande appropriationer som är: bänken utanför Lunds konsthall, som enligt Kärrholm approprieras av missbrukare, ungdomsgång som approprierar den dåvarande entrén till McDonalds och raggare som kontinuerligt använder platsen som mål i sina rundor (ibid.).

5.4 Metod

Jag har genomfört en strukturerad observation. Som grund för min observation använde jag mig av Denscombes (2009) bok: "Forskningshandboken : för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna". Han beskriver att observationerna ska göras enligt ett strikt schema och ge ett dataunderlag som är så stort som möjligt. Då observationer enbart talar om att saker sker har jag efter observationens genomförande gjort en beskrivning och analys kring de siffror jag får fram.

Jag har utfört mina observationer på ett så likt sätt som är möjligt den observation Kärrholm (2005) genomförde för att med så stor trovärdighet som möjligt kunna jämföra mina resultat med hans observationer.

Jag har utgått från de territoriella appropriationerna som Kärrholm (2005) har kartlagt på platsen. Kärrholm fann att ljugarbänken längs Lunds konsthall, ingången till Mc Donalds och diverse bänkar på platsen var aktuella för appropriation. Då Kärrholms studie genomfördes för 12 år sedan har jag tagit mig friheten att vid besök på platsen se om det finns ytterligare någon plats som behöver tillföras. Jag identifierade då ett "vattenspiel" på marken där barn och hundar med föräldrar och ägare uppehöll sig. Ytterligare en form av appropriation som förmodligen inte var aktuell vid tidpunkten då författarens observationer genomfördes är att fattiga människor approprierar en bit av marken genom att sitta på den och tigga.

Jag har inte observerat de uteserveringar som finns på torget, då de inte är offentlig mark. Den McDonaldsentré som Kärrholm (2005) beskriver som plats för ungdomar finns inte kvar. Jag har också lagt till en kategori "övrigt", här ingår de oförutsägbara appropriationerna som till exempel: gäng som står och röker vid en parkeringsautomat eller människor som står en längre tid på samma plats och samtalar med de som sitter på bänkarna.

Den definition av appropriation jag har utgått ifrån är att personen ska uppehålla sig på platsen i längre än en minut. Det ska också gå att koppla personens aktivitet till den fysiska miljön. Jag har alltså inte räknat med personer som spontant stannar och pratar i mobiltelefonen för att sedan gå vidare, men om personen slår sig ned på en bänk och pratar i mobiltelefonen har jag räknat med dem.

5.5 Hur genomfördes observationen?

Innan observationerna påbörjades har jag besökt platsen för att se vilka tider platsen är som mest besökt. Jag konstaterade då att platsen var välbesökt runt lunchtid och eftermiddagar. Jag har sammanlagt besökt platsen 9 gånger under 3 dagar. De tider jag har utfört mina observationer på är mellan kl. 8.30-9.00, kl. 12.30-13.00 och kl. 16.30-17.00. Vid varje besök har jag stannat på platsen i

ungefär en halvtimme och med tio minuters mellanrum gått samma varv runt torget för att räkna antalet nya män och kvinnor som approprierar platsen, det här i enighet med Denscombes (2014) beskrivning av observation som metod för insamling av data. Min observation har varit en icke deltagande sådan, jag har alltså försökt att vara så osynlig som möjligt och fört anteckningar i mobiltelefonen för att inte vecka uppmärksamhet. Allt för att trovärdigheten i min undersökning ska bli så hög som möjligt. Under mina observationer har det inte förekommit några event som samlar människor utöver det vanliga, det är alltså bara spontana besökare som är räknade.

Descombe (2014) beskriver vikten av att föra kvalitativa anteckningar även om insamlingen av data är kvantitativ därför har jag under tiden fört anteckningar kring vad som ändrar på platsen och de mönster jag kan se i mina observationer. Det här för att stärka den kvantitativa observationens trovärdighet.

5.6 Metoddiskussion

För att få ett så korrekt resultat som möjligt bör observationerna ske under lång tid. I den här uppsatsen kommer observationerna enbart göras under tre dagar, vilket kommer ge ett resultat som ska tolkas som en fingervisning, eller en grund till diskussion. Resultatet ska därför inte ses som en sanning, utan en antydning till hur sanningen kan se ut. Om observationen hade skett under längre tid hade faktorer som nu påverkade resultatet markant, till exempel vädret inte spelat lika stor roll. Den dagen det var finast väder var det fler människor på torget och procentuellt sett fler kvinnor än de dagarna med dåligt väder. Årstid och mitt val av tidpunkt är också faktorer som har påverkat mitt resultat. Med årtidsväxlingar tror jag att aktiviteten ser olika ut på torget. Det kalla årstiden förmödar jag att färre personer uppehåller sig på torget och de som uppehåller sig där vistas under kortare tid.

Min ambition från början var att även observera de taktiker som förekommer på platsen. Det här blev ett omöjligt uppdrag, då taktikerna var extremt många, människor cyklar och går kors och tvärs över torget och håller sig inte till de markerade cykel och gångbanorna. Att kategorisera taktikerna blev också svårt, då de var en stor variation mellan dem. Att kartlägga dem var för sig utan kategorier blev ett omöjligt uppdrag.

5.7 Resultat

Det sammanlagda resultatet över antalet approprieringar utförda av män respektive kvinnor under mina tre observationsdagar är: 163 utfördes av kvinnor och 139 utfördes av män, sammanlagt 302 räknade approprieringar. För att se hela det ifyllda observationsschemat, se bilaga.

Efter mina observationer kan jag konstatera att under de dagar jag observerade var det mest approprieringar under eftermiddagen, eftermiddagarna har 144 approprieringar räknade. Till skillnad från morgnarna som sammanlagt har 36 stycken och lunchtid 133 stycken.

Vädret spelade stor roll i mina mätningar, den dagen med finast väder uppmättes 149 stycken approprieringar till skillnad från 80 och 73 under de andra dagarna. Under den dagen uppmättes under lunchtid den största skillnaden mellan män och kvinnor då det då var 46 stycken kvinnor räknade och 21 stycken män. Kvinnor tenderade alltså att utföra fler approprieringar i fint väder.

En iakttagelse jag kan göra i mitt observationsschema är att ju mer folk det är på platsen, fler approprieringar, ju större andel kvinnor utför approprieringarna. Räkningarna utfördes tre gånger med tio minuters mellanrum vid varje observationstillfälle. Första räkningen räknade jag alla, de andra gångerna räknade jag nya approprieringar. I observationsschemat kan utläsas att vid första räkningen är resultatet mellan könen mer lika, för att de resterande räkningarna vara fler kvinnor räknade. Det här kan alltså tyda på att männen befinner sig längre tid på samma ställe och kvinnorna under kortare tid, det tillkommer alltså fler nya kvinnor än män vid varje räkningstillfälle.

Under observationen fördes också kvalitativa anteckningar för att stärka och förklara mina observationer. I mitt observationsschema har jag inte skillt på olika åldrar, men det var lätt att se att männens medelålder var högre än kvinnornas. Männen var ofta i pensionsålder, över 65år, och

många av kvinnorna såg ut att kunna vara mellan 20 och 30 år. Jag kunde också konstatera att kvinnorna utförde sina approprieringar i grupp och männen ensamma, de kunde dock också ses i grupp. En iakttagelse som inte har rymts i mitt observationsschema är att män ofta approprierade olika platser utan att uppehålla sig med något specifikt. Kvinnor hade ofta något att uppehålla sig med, till exempel en glass eller barnvagn.

Sammanfattningsvis så approprierar alltså kvinnorna platsen under kortare tid, men är flera till antalet. Kvinnorna samlas också gärna i grupp, med en specifik uppgift att uppehålla sig med. Kvinnor tenderar också att utföra sina appropriationer då det är mer folk i rörelse på torget. Män kunde ofta ses ensamma, under tider då det var mindre folk på torget, ibland utan någon till synes specifik uppgift att uppehålla sig med.

5.8 Resultatdiskussion

Den här typen av observation som Kärrholm (2005) och jag har genomfört på Mårtenstorget visar enbart hur makt och kontroll skapas och reproduceras på en specifik plats. Larsson (2008) menar att för att undvika cementering av det rådande genussystemet krävs ett vardagslivsperspektiv, gärna också kartläggning av tidsgeografin. Den här observationen brister precis här, vardagslivets komplexitet finns inte med, inte heller finns det någon tidsgeografisk aspekt. Den här typen av könsuppdelad statistik menar Larsson kan leda till identifieringar av de olika könsens behov och därmed en cementering av den nuvarande genusordningen (ibid.).

Kvantitativa observationer av det här slaget kan ge värdefull könsuppdelad statistik om den hamnar i rätt händer, för att inte befästa genussystemet genom att koppla olika behov till olika kön (Larsson, 2008).

Kvantitativ statistik kan på ett rationellt sätt tolkas som en identifiering av ett problem. Bakom observationerna kan en komplex värld osynliggöras. Att skapa den här typen av platta bilder av en situation kan borde leda till enkla lösningar på ett problem som inte är beskrivet på ett korrekt sätt. Det här sättet att planera på tillhör enligt Larsson (2008) den sociala ingenjörskonsten. Det här idealet har enligt henne ofta lett till ett osynliggörande av människors erfarenheter och då människor ses som subjekt återskapas ofta de rådande normerna kring kön (ibid.).

Att gå vidare från kvalitativ information i en planeringsprocess är det lättare att se hela människan och hennes erfarenheter och komplexa liv i staden. Då hela människan och hennes egenskaper, tankar och komplexa liv syns blir det svårare att tolka in normer, för här är människan ett objekt. Det blir därför också svårare att reproducera de normer som är rådande idag och planeraren kommer förhoppningsvis i kontakt med andra typer av lösningar. På det här viset är det lätt att arbeta med både vardagslivsperspektiv och tidsgeografi.

5.9 Resultatet kopplat till litteraturen

Ensamt står de kvantitativa observationerna svårtolkade. Att kvinnor genomförde fler approprieringar på Mårtenstorget under den tid jag har observerat torget skulle på ett enkelt sätt kunna utläsas som att kvinnor tar mest plats och utövar mest makt och kontroll på den här platsen.

Tillsammans med mina kvalitativa anteckningar kan andra förklaringar anas. Det faktum att jag i mitt observationsschema inte har tagit hänsyn till någon annan kategori än kön gör det problematiskt. Enligt mina anteckningar uppfattade jag det också som att kvinnorna var yngre, utförde approprieringar i grupp och uppehöll sig kortare tid och därmed byttes oftare ut på platsen är en förklaring till varför antalet kvinnor var högre. Då jag även anade sambandet att ju fler folk det var på platsen, ju högre andel approprieringar utfördes av kvinnor.

Jag tror att här kan man ana en liten del av mäns och kvinnors tidsgeografiska skillnader och även hur deras vardagsliv ser olika ut. Enligt Larsson (2008) är kvinnors rörelsemönster mer komplext i staden, de rör sig mellan fler olika platser än vad män gör. Att kvinnorna i min observation uppehöll

sig kortare tid på platsen än män skulle kunna förklaras med att kvinnornas tid är mer begränsad än mäns, att deras vardagslivsmönster är annorlunda. Det här är ingenting som går att fastställa efter mina observationer, utan öppnar för mer omfattande observationer för att komma fram till ett resultat.

Enligt mina anteckningar utför ofta kvinnorna approprieringarna i grupp, till skillnad från män. Att kvinnor det har varit svårt för kvinnor att röra sig ensamma på offentliga platser ända in på 1900-talet (Larsson, 2008) vet vi redan. Jag ställer mig frågan efter mina observationer om det kan vara så att ensamma kvinnor fortfarande är mer utsatta på offentliga platser än vad ensamma män är? Som tidigare nämnts är det omöjligt att dra någon form av slutsatser utan att hänsyn till andra kategorier har tagits, till exempel ålder och etnisitet.

Att mina observationer genomfördes i maj, med strålände vårsol från och till tror jag påverkade resultaten. Då det gick att ana ett samband mellan fler kvinnor och bättre väder. De tidpunkter det var sämre väder och lite folk på torget utfördes de flesta approprieringarna av män. Kvinnor hade ofta en specifik uppgift de uppehöll sig med under tiden till exempel äta glass eller leka med barn. Män kunde till exempel appropriera en bänk utan någon till synes uppehållande aktivitet. Det här får mig också att undra om det kan tyda på att det fortfarande är problematiskt för en ensam kvinna att uppehålla sig i det offentliga rummet utan någon form av ärende eller aktivitet. Är en ensam kvinna på en parkbänk mer stigmatiserad än en ensam man på en parkbänk? Är det offentliga rummet fortfarande mer tillgängligt för en man?

En enkel förklaring till kvinnors begränsade tillgänglighet till det offentliga rummet är ofta trygghetsaspekten. I det här fallet, då observationerna har utförts mitt på dagen tror jag att förklaringarna måste hittas i andra förklaringsmodeller.

6.1 Hur kan de territoriella produktionsformerna användas för att synliggöra genusordningen på offentliga platser?

För att genusordningen ska bli synliggjord krävs, som tidigare nämnts, ett vardagslivsperspektiv. Människors vardagliga rörelsemönster i staden behöver synliggöras, då det är här skillnaderna mellan hur män och kvinnor rör sig i det offentliga rummet finns. Ett tidsgeografiskt perspektiv där målpunkter och transporttider bör beaktas.

För att de tidsgeografiska skillnaderna ska bli synliggjorda måste större områden analyseras. I min observation blev det problematiskt att jag bara tittade på ett torg, skalan var felaktig för att få fram en tidsgeografisk skillnad.

För att de territoriella produktionsformerna ska vara till hjälp vid en genusanalys kommer de behöva kompletteras med en analys av människors rörelsemönster i staden. Att enbart kartlägga strategier, associationer, approprieringar eller taktiker i könsuppdelad statistik kommer inte synliggöra vardagslivets komplexitet, det kan också riskera att befästa en genusordning då statistiken lätt kan feltolkas som statisk eller att män och kvinnor har olika behov. Att kartlägga de territoriella strategierna och tillsammans med en kartläggning av människors tidsgeografiska sätt att röra sig i staden är mer relevant vid en genusanalys. Att därefter diskutera kring hur strategierna hjälper eller stjälper människorna i deras vardagliv är ett sätt att använda sig av territorialitet vid genusanalys av en plats. Frågor som kan ställas vid en genusanalys av en plats skulle kunna vara: Upprätthålls de territoriella strategierna på platsen? Om de inte upprätthålls kan det vara intressant att diskutera kring varför, kan det vara för att vardagslivet inte har beaktats? Finns det territoriella taktiker som främjar ett vardagsliv? Vilka territoriella associationer finns på platsen? Är de associationer som går

att koppla till reproduktivt eller produktivt arbete? Hur passar associationerna in i vardagslivets rörelsemönster?

Viktigast tror jag kunskap hos oss som planerar är en av de viktigaste faktorerna föra att göra en bra genusanalys. Hur vi tolkar resultaten av analyser och hur pass medvetna vi är om den normaliserade genusordningen.

De territoriella produktionsformerna vid synliggörande av genusordning på en offentlig plats är alltså svåra att använda som ensam analys. Det jag slutligen har kommit fram till är att de kan användas i kombination med andra analysmetoder. Vi tolkning av resultaten efter en analys krävs också god kunskap kring tidsgeografi och vardagsliv och genus. Då resultatet i sig själva ger en platt verklighetsbild.

6.2 Reflektion

Jag har både genom min observation och genom min litteraturstudie kommit fram till att kartlägga de territoriella produktionsformerna på en specifik plats kommit fram till att analysen blir ur ett genusperspektiv bristfällig. Människan glöms, vardagslivet förblir osynliggjort. Resultatet blir könsuppdelad statistik som vid fel tolkning i planeringsprocessen kan leda till reproduktion av genusordningen.

Den makt som synliggörs vid kartläggning av territorialitet är bunden till en plats, de byggda elementen. Här skulle det kunna göras en analys kring reproduktion och produktionsfrämjande miljöer, men det krävs vidare forskning för att komma fram till om det är lämpligt.

Mer forskning behövs kring olika analysmetoder för att belysa hur könsmaktsordningen ser ut i staden. Det här för att veta hur vi som landskapsarkitekter kan arbeta för ett offentligt rum som är anpassat för så många människor som möjligt.

Frågor som jag har ställt mig under skrivandets gång är om det uppifrånperspektiv vi som planerare har sätter mycket käppar i hjulet vad gäller jämställd planering. Våra egna värderingar kring genus eller människors värde visar sig i vårt arbete. En mer kommunikativ planering tror jag kommer främja jämställdheten i det offentliga rummet.

7. Referenser:

Ahlstrand, Jan Torsten (1969) *Arkitekturtermer*. Lund: Studentlitteratur.

Altman, Irwin och Martin M. Chemers (1980) *Culture and environment*. Monterey, Calif: Brooks/Cole Pub. Co.

Gehl, Jan (2011) *Life between buildings*. Washington DC: Island press.

Gemzöe, Lena (2004). *Feminism*. Stockholm: Bilda förlag.

Goffman, Erving (1963) *Behavior in Public Places. Notes on the Social Organizations of Gatherings*. New York: The Free Press.

Hedlund, Marit (2010) *Är det där ett torg? -En studie om upplevelse, användning & gestaltning*. Kandidatuppsats, Kandidatuppsats, fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap. Alnarp: SLU, Sveriges lantbruksuniversitet.

Hirdman, Yvonne (1990) *Demokrati och makt i Sverige, maktutredningens huvudrapport*. Stockholm: Allmänna förlag.

- Hirdman, Yvonne och Manns, Ulla (2017) Genus. I *Nationalencyklopedin*. Tillgänglig: Nationalencyklopedin. [2017-06-02]
- Kärrholm, Mattias (2004). *Arkitekturens territorialitet: till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Kärrholm, Mattias (2005) Territorial Complexity in Public Places – a Study of Territorial Production at Three Squares in Lund. *Nordic Journal of Architectural Research*. Vol. 18, Nr 1, 2005, sid. 99-114.
- Kärrholm, Mattias (2008). Territorial Complexity in public spaces. *Nordisk arkitekturforskning*, 18(1), ss. 99-114.
- Larsson, Anita (2006). Makten över rummet. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 26(2-3), ss. 29-47.
- Larsson, Anita och Jalakas, Anne (2008) *Jämställdhet nästa! : samhällsplanering ur ett genusperspektiv*. Stockholm: Sns-förlag.
- Lieberg, Mats (1992) *Att ta staden i besittning*. Lund : Institutionen för byggnadsfunktionslära, Lunds universitet.
- Lynch, Kevin (1990). I: Tridib Banerjee och Michael Southworth (red.), *City Sense and City Design, Writings and Projects of Kevin Lynch*. Cambridge: Mass.
- Länsstyrelsen i Skåne (2017) *Vägledning för jämställd planering*. Malmö: Länsstyrelsen i Skåne.
- Länsstyrelsen i Stockholm (2011) *Kvinnorum -Från vikingatid till nutid*. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholm.
- Nationalencyklopedin* (2017). Kön. www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/kön [2017-06-02]
- Nationalencyklopedin* (2017). Offentligt rum. www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/offentligtrum [2017-06-02]
- Parkinson, John (2012) *Democracy and Public Space*. Oxford: University press.
- Sack, Robert David (1986). *Human territoriality*. Cambridge: Cambridge university press.
- SFS 2010:900 *Plan- och bygglagen*. Stockholm: Näringsdepartement.
- Stadsbyggnadskontoret och Tekniska förvaltningen (1997) *Mårtenstorget förnyas* [broschyr].
- Stainton Rogers, Wendy & Stainton Rogers, Rex (2002). *Genuspsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Statens offentliga utredningar (1990). *Demokrati och makt i Sverige*. Stockholm: SOU.
- Vägverket (2009). *Jämställd samhällsplanering – förslag på metod*. Stockholm: Vägverket.
- Åsgrim-Berlin, Agneta och Mårtensson, Anders (red.) 1983. *Lunds statskärna: bevaringsprogram Krafts rote*. Lund: Bevaringskommitten, fastighetskontoret.

Åström, Kjell (1988) *Stadens rum*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning.

8. Bilagor

Bilaga 1

Observationsschema

Räkning av antalet spontana territoriella approprieringar och taktiker uppdelade efter kön

Observationerna kommer att ske tre gånger/dag:

mellan kl. 8.30-9.00

mellan kl. 12.30-13.00

mellan kl. 16.30-17.00

Vid varje besök har jag stannat på platsen i ungefär en halvtimme och med tio minuters mellanrum gått samma varv runt torget för att räkna antalet nya män och kvinnor som approprierar platsen

datum:

väder:

tidpunkt:

övrig information:

Sätt ett streck i rutan för varje appropriering eller taktik du observerar:

	kvinnor	män
ljugarbänk	0	0
övriga bänkar	0	0
sitta på marken	0	0
fontän	0	0
övrigt	0	0
sammanlagt	0	0

Bilaga 2

Resultat

av observation av Mårtenstorget

onsdag 17/5

väder: molnigt men varmt

Anteckningar: Ju mindre folk, ju mer män. Kvinnorna sågs i grupp, män ensamma. Ingen torghandel de här tiderna.

08.00

	kvinnor	män
ljugarbänk	1	4
övriga bänkar	2	4
sitta på marken	2	0
fontän	0	0

övrigt		0	0
sammanlagt		5	8

12.00

	kvinnor	män
ljugarbänk	1	5
övriga bänkar	7	8
sitta på marken	2	0
fontän	2	0
övrigt	0	0
sammanlagt	12	13

16.00

	kvinnor	män
ljugarbänk	1	4
övriga bänkar	10	15
sitta på marken	2	0
fontän	0	0
övrigt	0	3
sammanlagd	13	22

Antal approprieringar: 30 av kvinnor och 43 av män.

torsdag 18/5

väder: strålande sol!

Anteckningar: Unga kvinnor äter glass på bänkarna tillsammans. Medelåldern av kvinnorna är extremt mycket lägre än männens. Torghandel. Mycket folk i rörelse.

kl. 08.00

	kvinnor	män
ljugarbänk	2	3
övriga bänkar	3	5
sitta på marken	2	0
fontän	0	0
övrigt	0	0
sammanlagt	7	8

kl. 12.00

	kvinnor	män
ljugarbänk	7	1
övriga bänkar	37	17
sitta på marken	2	0
fontän	0	0
övrigt	0	3
sammanlagt	46	21

kl.16.00

	kvinnor	män
ljugarbänk	18	10
övriga bänkar	22	31
sitta på marken	2	0
fontän	2	0
övrigt		0
sammanlagt	44	31

Antal approprieringar: 89 av kvinnor och 60 av män.

söndag 21/5

väder: Fint väder, sol

Anteckningar: Ingen torghandel, ganska tomt.

kl.08.00

	kvinnor	män
ljugarbänk	0	1
övriga bänkar	2	2
sitta på marken	2	0
fontän	0	0
övrigt	0	1
sammanlagt	4	4

kl. 12.00

	kvinnor	män
ljugarbänk	6	3
övriga bänkar	10	14
sitta på marken	2	0
fontän	0	2
övrigt	3	1
sammanlagt	21	20

kl. 16.00

	kvinnor	män
ljugarbänk	7	4
övriga bänkar	8	7
sitta på marken	2	0
fontän	2	0
övrigt	0	1
sammanlagt	19	12

Antal approprieringar: 44 av kvinnor och 36 av män

Resultat

kvinnor: 163

män: 139

Morgon: 36 varav 16 kvinnor och 20 män

Lunchtid: 133, varav 79 kvinnor och 54 män

Eftermiddag: 144 varav 76 kvinnor och 65st män